

Giampaolo Valdevit

Zavezniki in odporništvu v severovzhodni Italiji*

Srečanje med zavezniki in osvobodilnim gibanjem kot politična manifestacija v severovzhodni Italiji ponovno izpostavlja na eni strani nekatere splošne vidike, ki jih lahko najdemo v celotnem italijanskem kontekstu, na drugi strani pa kaže nekatere posebnosti, saj je bil skrajni severovzhodni del Italije ob koncu leta 1944 stičišče dveh odporništev, katerih vzori in načrti so imeli malo skupnega.

Kar zadeva prvi vidik, je zgodovinopisje zaznalo v odnosu zaveznikov do odporništvu dve plati: vojaški potencial, ki ga je predstavljalo odporništvu, naj bi podpirali in ga utirili v zavezniško strategijo, hkrati pa naj bi nadzorovali in brzdali potenciale in subverzivne vzgibe za ponovne vzpostavitev notranjega reda v evropskih državah po zgledu liberalne demokracije, oziroma vsaj takšnega reda, kakršen je že veljal.¹

Še posebno druga dimenzija je dajala viden pečat stališču zaveznikov in celo postavila prvo v podrejen položaj; takšen pečat je bil v trdni protirevolucionarni opciji, ki naj bi onemogočala komunistični strani prevzeti oblast in zatirala vsakršen poskus v tej smeri. Med odporništvom in zavezniki je zaznaven predvsem odnos med dvema tekmečema, v katerem je vidno nezaupanje zaveznikov do odporništvu in njihovo žrtvovanje - sprejemanje političnih ocen ne glede na vojaške zahteve, preferenca "apolitičnih" vojaških formacij.² Poleg tega so izstopali znaki zloma znotraj koalicije proti nacifašizmu, ki se je pokazal v vsej svoji širini v prvih povojnih letih vzporedno z nastankom napetosti med Združenimi državami in Sovjetsko zvezo. Z drugimi besedami: prevladovala je težnja obravnavati to tematiko z ene strani v luči hladne vojne in lokalnih hladnih vojn, do katerih bo prišlo znotraj evropskih držav, z druge strani pa obravnavati jo kot takojšen prehod med vojno, osvoboditvijo in povojnim časom.

Nedvomno bi bilo neprevidno nadomestiti zamisel o takojšnjem prehodu med vojno in povojnim časom z zamisljivo o ločnici; primernejša je morda podoba vodne struge, polne ovir in deročih tokov. V vsakem primeru je treba povrniti vojnemu času prioritete in cilje, ki jih je imel, to je osvoboditev Evrope izpod nacifašističnega jarma. Le tako se lahko izognemo predgovoru k povojnem obdobju z vsemi problemi tega časa, ki so ponovna vzpostavitev notranjega reda v Evropi ter mednarodnega reda, ki sta ju pretresla Hitler in Mussolini.

Zavezniška stran se je popolnoma zavedala, da sta znotraj odporništvu druga ob drugi in ne vedno z lahkoto sobivali ločeni tezi o narodnem preporodu in osvoboditvi. Vse to je lahko le sprožilo predsodke in postalo vir nezaupanja ter tudi sovražnosti pri Anglo-Američanih. Upoštevajoč samo te vidike, lahko

* Razprava je bila predstavljena maja 1996 na seminarju *La società veneta dalla Resistenza alla Repubblica*, ki ga je pripravil Istituto veneto della Resistenza na Univerzi v Padovi.

¹ Glej M. de Leonardis: *La Grand Bretagne e la Resistenza partigiana in Italia (1943-1945)*. Napoli-Rim, Esi, 1988; E. Aga Rossi: *L'Italia nella sconfitta. Politica interna e situazione internazionale durante la seconda guerra mondiale*. Napoli-Roma 1985 (še posebno 5. poglavje Alleati e Resistenza in Italia); *La politica anglo-americana verso la resistenza italiana. L'Italia nella seconda guerra mondiale nella Resistenza* (ur. F. Ferratini Tosi, G. Grassi, M. Legnani). Milano 1988, str. 141 in sl.

² Gre za vidike, ki jih je v glavnih obrisih predstavil G. E. Rusconi: *Resistenza e postfascismo*. Bologna 1995, str. 69 in sl.

spregledamo, da je bil prvenstveni cilj zavezniške strategije osvoboditev izpod nacifašizma, ki pa je nikakor niso jemali kot magični trenutek, kot iskro, ki bi bila sposobna sprožiti nov notranji in mednarodni red.

Če torej osvoboditev povzema vojne cilje protinacistične koalicije, pa ima posebno obeležje vsaj od začetka leta 1943, to je od sprejema "deklaracije iz Casablanca" o brezpogojni vdaji. Res je, da je ta deklaracija ustrezala trenutnim ciljem zato, da bi preprečila ponovitev afere 'Darlan', to je pogajanj s kolaboracionističnimi režimi (kot se je zgodilo v Severni Afriki). Dolgoročno pa je osvoboditev pomenila, da so sovražno družbo - posebno nemško - globoko okužili njeni sami voditelji in v kateri je bilo treba ukiniti vsako oblast, lokalno in državno ter hkrati začeti s programom nacionalne prevzgoje. Iz vsega tega je izhajala perspektiva zasedbe sovražnih ozemelj, ki so jih včasih pojmovali skoraj kot *tabulo raso*.³ Še posebej se je o njenem načinu - *direct rule* ali *indirect rule* - razvila razprava o zasedbi Sicilije vse do začetka leta 1944, pri čemer je obveljal prvi način (z izključitvijo območij blizu fronte). V vsakem primeru je bila zasedba obveza, ki so ji posvetili tudi vojaške vire.⁴

Od tedaj sta bili osvoboditev in zasedba dve perspektivi, ki se stalno pojavljata v zavezniškem načrtovanju: bilo je samo vprašanje časa. Do prvih izkušenj je prišlo z zasedbo Sicilije, ko sta se ti dve perspektivi opredmetili. Takrat ju ni bilo težko izvajati hkratno. Kasneje so se stvari spremenile in vprašanje (ne samo na italijanskem prizorišču) se je razširilo še na eno dimenzijo: na eliminacijo - med obema momentoma - možnih praznin oblasti do mere, ko se le še ta pojavlja v zavezniškem načrtovanju: gre za načrt Rankin, ko so ga v zavezniškem Glavnem štabu za Sredozemlje (Allied Force Headquarters, AFHQ) stalno ažurirali na podlagi predvidljivih načinov in časovnih rokov nacističnega umika.

Na kakšen način naj bi torej prišlo do osvoboditve? Na način, po katerem naj bi se v mikrokozmosu (v posamezni državi) ponovilo to, kar se je dogajalo v makrokozmosu (v mednarodnem merilu): pri tem se je ustvarjalo "veliko zavezništvo", pri katerem je bilo treba uresničiti široko koalicijo proti nacifašizmu in imeti za sogovornike vse antifašistične sile.

Vendar ne samo to: šlo je tudi za to, da koalicija postane dovolj trdna. S takšnim problemom so se zavezniki že ukvarjali v Grčiji in Jugoslaviji, kjer so bili precej neuspešni. V drugi polovici leta 1944 postane to vprašanje aktualno tudi v Italiji. Po novi ofenzivi severno od Rima in osvoboditvi Toskane se zavezniki znajdejo pred nenavadno situacijo: še pred prihodom zavezniških enot so mesta osvobodili partizani. Tudi italijansko odpornišvo si je za cilj postavilo prevzem oblasti. Med osvoboditvijo in zasedbo je bila praznina nedvomno zelo kratka in je ni bilo težko zapolniti, toda ta pripetljaj je sprožil alarmni zvonec. Na severu so bile poleti 1944 partizanske formacije v polnem razmahu in porodil se je zaključek, da bodo na koncu partizani tisti, ki bodo osvobodili severno Italijo

³ Glej A. E. Cambell: *Franklin Roosevelt and Unconditional Surrender. Diplomacy and Intelligence during the Second World War*. Essays in Honour of F. H. Hinsley. (ur. R. Langhorne). London 1985, str. 230 in sl; W. F. Kimball: *The Juggler. Franklin Roosevelt as Wartime Statesman*. Princeton 1991, str. 63 in sl.

⁴ Razprava o modelu zasedbe je česta tema D. W. Ellwooda: *L'alleato nemico. La politica dell'occupazione anglo-americana in Italia 1943-1946*. Milano 1977.

izpod fašizma in nacizma. To se je septembra zdelo samim zavezniškim načrtovalcem še bližje, kot se je potem v resnici izkazalo.⁵

Kako se je na vse to odzivala zavezniška stran? Če opazujemo severovzhodno območje, ni težko opaziti nekaterih osnovnih potez, ki se povsem enako pokažejo v načinu delovanja raznih šefov misij, posebno britanskih (Wilkinson, Tilman, Vincent, Macpherson, Roworth). Predvsem vztrajajo, naj bi se ustvarila enotna poveljstva; bojijo se, da ne bi bila antifašistična koalicija, ki je bila politično aktivna preko CLN (Odbora narodne osvoboditve), takšna tudi po svoji vojaški organiziranosti. Predvsem naj bi ustvarile široke antifašistične koalicije (na različnih ravneh), v katerih se naj ne bi pojavljala prevlada enega nad drugim. Ni šlo torej za omejevanje subverzivnih vzgibov; nasprotno, treba jih je bilo nadzorovati z vključevanjem sil, ki jih vzpodbujajo, v široko koalicijo. Če bi hoteli priti do zasnove takšnega stališča, bi jo lahko prepoznali v Rooseveltovi politiki do Sovjetske zveze, ki so jo definirali kot politiko brzdanja s pomočjo integracije.⁶

Zavezniki so to nalogo zasledovali do konca, pri čemer so naleteli na precej neuspehov. Januarja 1945, na primer, so v poročilu o tem, da se VII. brigada alpincev ni hotela vključiti v divizijo Nanetti in je rajši prešla pod neposredno consko poveljstvo, zapisali naslednji komentar: "Ni videti kot dober dogovor, vendar je najboljši, ki ga lahko dosežemo (z ozirom na cilj) pri vključevanju partizanskih formacij v učinkovito verigo poveljevanja." Februarja je major Wilkinson sporočil, da se trudi "za vzpostavitev glavnega štaba za vse partizanske sile v hribih med Gardskim jezerom in dolino Valsugana". Po njegovi smrti marca 1945 je ta poskus prevzel njegov naslednik, kapitan Orr-Ewing.⁷

V drugi vrsti so zavezniške misije na severovzhodu (vedno govorimo o britanskih misijah, ker je Velika Britanija ob partnerju, Združenih državah igrala vodilno vlogo) so kazale nezaupanje, če že ne sovražnost do ustvarjanja svobodnih con. Z njihovega vidika je bila ponovna vzpostavitev demokracije v bistvu zadeva povojnega obdobja. Tako je razdalja, ki jih je ločevala od odporniškega gibanja precej velika. Zavezniške misije nikakor niso bile pripravljene sprejemati večjih vojaških obveznosti; raje so izkoriščale vojaški potencial odpornišva za ciljne operacije in po zaustavitvi pohoda ob koncu septembra za takšne operacije, ki so ustvarjale zmedo v nemških komunikacijah z namenom, da bi vsaj omejile svobodo gibanja notranjih linij, na čemer je slonela nacistična strategija.

Med drugim se je na tej stopnji pozornost načrtovalcev znotraj AFHQ preselila iz Italije na Balkan. Za kratek čas so celo razmišljali o izkrcanju v Istri, za katero je sicer veljal koncept o operaciji *strategic deception*.⁸ Zelo jasne so bile v tem smislu pripombe šefa Balkan Air Force, generala Slessorja: "Po mojem mnenju

⁵ Prim. Ellwood, *L'alleato nemico*, str. 284 in sl.; Rusconi, *Resistenza e postfascismo*, str. 73-80.

⁶ Številne navedbe lahko najdemo pri de Leonardis: *La Gran Bretagna e la Resistenza partigiana in Italia*, str. 284 in sl.; No. 1 Special Force and Italian Resistance - N. 1 Special Force e la Resistenza italiana, 2 zvezka, Bologna, Clueb, 1990; za Furlanijo glej še poročilo majorja Vincenta 13. 11. 1944, Public Record Office, London (dalje PRO), War Office (dalje WO), 204/2000.

⁷ PRO, Foreign Office (dalje FO) 371/49798/Zm 973/8/22, Weekly review No. 1 Special Force, 23. 1. 1945; PRO, WO 204/2000, No. 1 Special Force, 24. 2. 1945; PRO, WO, 204/7301, poročilo Or'Ewinga, 24. 3. 1945.

⁸ Glej D. Hunt: *British Military Planning and Aims in 1944*. British Political and Military Strategy in Central, Eastern and Southern Europe in 1944 (ur. W. Deakin, E. Barker, J. Chadwick). London 1988, str. 7 in sl.; M. Howard: *Strategic Deception. (British Intelligence in the Second World War, knjiga 5)*. London 1990, str. 135 in sl.

Kesserlinga ne bo pregnala iz Italije ofenziva zavezniških oboroženih sil v Italiji v prihodnjem marcu, pač pa to, kar se bo zgodilo v prihodnjih dveh mesecih na Madžarskem, na severu Jugoslavije in v Avstriji. Mogoče imamo sedaj zadnjo možnost, da odločilno prispevamo k takšnemu razvoju, s tem da storimo čimveč za uničenje kar največ sovražnih enot na Balkanu."⁹

V tem okviru je šlo tudi za prerazporeditev opreme za odporništvu, ki naj bi privilegirala balkansko prizorišče glede na italijansko. Na to moramo navezati znani Alexandrov razglas, ki ga je namenil italijanskemu odporništvu. Dodati pa je treba, da se je scenarij, ki ga je nakazal Slessor, razblinil. Nadomestilo ga je pričakovanje, da bo pod nadzor nemških enot prišel celoten teritorij, ki je povezoval Italijo z Balkanom, in to do njihovega končnega kolapsa.

Seveda pa pri odporništvu ni primanjkovalo nezaupanja do zaveznikov zaradi takšnega odnosa britanskih misij. To je bilo še posebno odmevno v partizanskem tisku, v katerem se še največ pojavljajo obtožbe, da zavezniki želijo ovirati ali vsaj upočasniti proces obnove v osvobojeni Italiji. Te obtožbe je še bolj poostril novembra Alexander s svojim razglasom, ki jasno pokaže načrtovanje AFHQ. O njem je izšlo tendenciozno tolmačenje, ki ga je zgodovinopisje kasneje na široko povzelo: poskus "likvidacije" odporniških sil.¹⁰ Za vse to je zavezniška stran priznavala potrebo po pridobitvi zagotovil, ki bi lahko obdržala pri življenju dvojico osvoboditev-zasedba brez bistvenih rešitev za kontinuiteto. V to je bilo usmerjeno pogajanje s CLNAI (Odbor narodne osvoboditve za Severno Italijo), ki je v začetku decembra 1944 pripeljalo do sporazuma z AFHQ. Na osnovi tega sporazuma je CLNAI postal porok za lojalnost do zaveznikov pri vseh pripadajočih vojaških formacijah ter se obvezal, da bo po osvoboditvi prenesel oblast na Zavezniško vojaško upravo. Anglo-ameriška stran je nepretrgoma preverjala odporništvu, da ne bi prenehalo spoštovati tega sporazuma.¹¹

Sporazumi iz decembra 1944 so zagotavljali, da se državljanska vojna ne bi razširila čez mejo sovražnosti; na drugem mestu pa so ustvarjali jasen odnos med silami odporništvu na severu in rimsko vlado. Z njim so zagotavljali, da med osvoboditvijo in zasedbo ne bo nasprotovanja, pač pa časovno sosledje. Anglo-Američanom je omogočila doseganje teh ciljev močna in razčlenjena antifasistična fronta, ki je združevala različne partizanske formacije.

Nedvomno se vse to lahko izkaže le kot nadzor zaveznikov nad odporništvom, nikakor pa ne kot odnos podrejenosti, ki bi po mnenju nekaterih lahko bil predhodnica za bodoči vazalski odnos Italije do Združenih držav.¹² V resnici je bil nadzor nujen: Italija ni bila niti Francija niti Jugoslavija. Zaradi prehodne narave italijansko odporništvu ni uživalo enakega položaja kot francosko ali jugoslovansko. Za zaveznike je bila Italija v prvi vrsti premagana dežela, ki jo je bilo treba zasesti. Zato je zavezniško politiko do italijanskega odporništvu očitno vodila volja po nadzorovanju. Marca 1945 na primer jo opredeljuje cilj, po katerem naj "ne ohrabljuje ekspanzije, ki presega njene že uporabljene sile", kar opravičujejo takole: "Nove partizanske vrste bodo večinoma sestavljali tisti, ki so si nenadoma ustvarili

⁹ PRO, WO 204/2029, Slessor Wilsonu 1. 11. 1944.

¹⁰ Vprašanje je pred kratkim ponovno načel Rusconi, *Resistenza e postfascismo*, str. 81-83.

¹¹ Prav tam, str. 83 in sl.

¹² To je teza E. Gallija della Loggia: *La morte della patria. La crisi dell'idea di nazione fra Resistenza, antifascismo e Repubblica*. Roma-Bari 1996, str. 46 in sl.

antifašistične ideale, ko so se zavedali, kako blizu svojemu koncu so fašisti, ali pa tisti s takšno preteklostjo, za katero bi bilo bolje, če bi jo izbrisali."¹³

Toda nadzor je vse prej kot zagotovljen v severovzhodni Italiji, kar se jasno pokaže že ob koncu 1944. Črnilo se še ni posušilo na sporazumu med AFHQ in odporništvom, ko se je na skrajnem severovzhodu Italije oblikovala povsem drugačna slika.

Le-ta je nenavadna iz dveh vidikov. V prvi vrsti je eno izmed dveh osvobodilnih gibanj - jugoslovansko - začelo pritiskati na drugo z namenom, da ustvari zlitje njunih modelov: model jugoslovanskega odporništva, ki sloni na komunistični hegemoniji, poskuša okužiti italijanskega. Po drugi strani pa se je tolmačilo v luči nekega drugega modela odnosov med zavezniki in odporništvom, in sicer grškega. Spet je zveza osvoboditev-zasedba vrgla svojo senco na srečanje/spopad med dvema odporniškimi gibanjima, italijanskim in jugoslovanskim. Ta zveza se je okrepila v Italiji, medtem ko se je v Jugoslaviji le težko oblikovala. Pritisk, do katerega je tu prihajalo, je skoraj zamajal stabilnost ne samo na severovzhodu, pač pa v celotni severni Italiji. Stalni podsekretar pri Foreign Officeu Sargent je decembra v zvezi s tem zapisal: "Slika v severni Italiji zelo spominja na Grčijo in morda tu ustvarjamo bistvene elemente za državljansko vojno."¹⁴

Kaj torej pogojuje posebno situacijo v severovzhodni Italiji, kar zadeva odnos med zavezniki in odporništvom? V bistvu je to dejstvo, da sta se približno od avgusta 1944 slovensko in hrvaško partizansko gibanje namenila prevzeti oblast. To je stalnica v partizanskem tisku, ki jo ponazarja kot neke vrste izhodišče.¹⁵ Za Tita je bila vsekakor zelo pomembna naloga zagotoviti osvobodilni vojski prevzem oblasti v Julijski krajini. Avgusta 1944 se je o tem pogovarjal s Churchillom, pred katerim je silovito branil pravico do vzpostavitve svoje uprave v Julijski krajini. Septembra je najvišji slovenski politični predstavnik Edvard Kardelj Titov projekt spravil v obvezujočo normo: naše bo tisto kar bo v rokah naše vojske; osvoboditi moramo čim večji teritorij, na njem postaviti krepko vojaško oblast.¹⁶

Za to direktivo močno odmeva znana Stalinova izjava Djilasu, pa čeprav je pri Kardelju močnejši poudarek na osvojitvi kot pa na vsiljenju družbeno-političnega sistema. Pokazalo se je, da je bila trdna povezava med osvoboditvijo in zasedbo: kdor bo osvobodil neko ozemlje, bo nad njim neposredno prevzel oblast. Šlo je za obvezo z jasno antagonistično vsebino glede na zavezniško stran. Treba je tudi poudariti, da je šlo za načrt, ki se je nanašal na ozemlje, na delu katerega so delovale italijanske partizanske formacije in ki bi morale zato stati pod okriljem sporazumov med CLNAI in AFHQ.

¹³ PRO, WO 204/1994, poročilo SOE v Italiji, št. 4. marec 1945.

¹⁴ Sargent Edenu, 29. 12. 1944, cit. po de Leonardisu, *La Gran Bretagna e la Resistenza partigiana in Italia*, str. 306.

¹⁵ Istituto regionale per la storia del movimento di liberazione nel Friuli - Venezia Giulia, Trieste - Trst, Arhiv ilegalnega tiska, Gioventu 25. 10. 1944, str. 7; *Il corriere partigiano*, 10. 10. 1944; *Il nostro giornale*, 18. 12. 1944.

¹⁶ Glej J. Vodušek Starič: *Prevzem oblasti 1944-1946*. Ljubljana 1992, str. 119; J. Pirjevec: *La corsa jugoslava per Trieste. La crisi di Trieste, maggio-giugno 1945. Una revisione storiografica*. Quaderni dell'Istituto regionale per la storia del movimento di liberazione nel Friuli - Venezia Giulia, 9, Trieste 1995, str. 84 in sl. Bolj zgovorni kot uradni zapisnik so stenografski zapisi, ki jih je zbral S. Clissold, 12. 8. 1944. PRO, WO 202/177B.

V AFHQ so jugoslovanski projekt že dalj časa občutili kot grožnjo odločne in hitre akcije ob zlomu nacizma, a odgovor, na katerega je le-ta naletel na samem kraju, je dokončno pogojeval reakcijo zaveznikov. Šlo je za odgovor pomemben za zgodovino italijanskega odpornišva: do naklonjenosti za pripojitev komunizma k antifašistični fronti ter same Togliattijeve strategije. Oktobra 1944 sta se srečala Kardelj in Togliatti; Kardelj ga je postavil pred dejstvo: trdno odločitev slovenskega in hrvaškega narodnoosvobodilnega gibanja, da nadzoruje celotno partizansko gibanje vsaj do reke Soče, in sicer v vzhodni Furlaniji, v Julijski krajini in v Istri. Komunistični odziv so zaupali "Pozdravu prijateljem in jugoslovanskim zaveznikom", ki ga je 13. oktobra objavilo partijsko vodstvo za severno področje v ilegalnem časopisu *La nostra lotta* ter Togliattijevi direktivi zastopniku pri KP Slovenije Vincenzu Biancu. V njej Togliatti poziva k podpiranju zasedbe Julijske krajine z enotami maršala Tita. To namreč pomeni, da v tej deželi ne bo prišlo do angleške zasedbe, kakor tudi ne do ponovne vzpostavitve reakcionarne italijanske administracije in se bo torej ustvarilo stanje močne demokracije, ki ne bo takšno kot v ostalem delu svobodne Italije.¹⁷

V Togliattijevi direktivi je ključna beseda *zasedba*. Razbiti povezavo osvoboditev-zasedba (kar bo kasneje formalizirano v sporazumih z CLNAI), iztrgati to ozemlje zavezniški okupaciji in ga podrediti jugoslovanski, sprejeti dejstvo, da se ohrani komunistična hegemonija, ki se je ustvarila: v bistvu je to tisto, k čemur je očitno težil Togliatti. Kaj je dolgoročneje pričakoval od takšnega stanja? Ali je želel razbiti odnose znotraj italijanskega odpornišva na severu in nekako poriniti na stranski tir politiko antifašistične enotnosti? To so vprašanja, na katera ne moremo dokončno odgovoriti; videti je tudi, da ne moremo pričakovati drugačnih odgovorov, saj v takšnih primerih raziskujemo določena ozadja političnega delovanja, kjer le stežka najdemo zapise o tem, kar se je dogajalo.

Situacija, v kateri se je znašel Togliatti - ki je bil sicer nacionalni lider, vendar tudi zelo pozoren opazovalec širše usode komunizma - mu v bistvu ni puščala odprtih drugih poti razen tiste, po kateri se je napotil. Zelo dobro je poznal maksimalizem jugoslovanskih teritorialnih zahtev in ekstremizem Titovih ljudi; poleg tega je vedel, da so v Komunistični partiji Italije videli v tržaškem vprašanju "razredno in ne samo nacionalno vsebino" (kot se je izrazil Grieco nekaj mesecev kasneje);¹⁸ in končno, ni spregledal, da je bil velik del italijanskega proletariata, in še posebej tržaškega, za priključitev k Jugoslaviji. Če bi torej glede na vse to vzdržal Kardeljeve pritiske, bi to sprlo obe komunistični partiji, sam bi se znašel na nasprotni strani od tržaških komunistov in končno bi to privedlo do začetkov napetosti znotraj same KPI, še posebej med rimskim centrom in vodstvom na severu. Tako je izginila vsakršna možnost, da bi spet vzpostavili politiko antifašistične enotnosti.

Vsekakor pa drži, da so tamkajšnje komunistične formacije takoj sprejele Togliattijevo direktivo in jo uresničile z obrazložitvijo, da gre za odgovor na omejitve,

¹⁷ Glej R. Gualtieri: *Togliatti e la politica estera italiana. Dalla Resistenza al Trattato di pace. Roma, 1995*, str. 76-83; M. Galeazzi: *Togliatti fra Roma e Mosca. Il PCI e la questione di Trieste (settembre 1944 - maggio 1945). La crisi di Trieste. Z velikimi razlikami v interpretaciji nastopata E. Aga Rossi - V. Zaslavsky: L'URSS, il PCI e l'Italia: 1944-1948. Storia contemporanea, 1994, št. 6, str. 941 in sl.*

¹⁸ E. Aga Rossi - V. Zaslavsky, n. d., str. 959.

ki jih je postavljala prisotnost zaveznikov pri obnovi italijanske demokracije. Od takrat je divizija Garibaldi Natisone začela načrtovati preselitev na ozemlje pod kontrolo IX. korpusa NOV in POJ, v čemer so zavezniki videli "garancijo za neodvisnost, ko bodo prišli zavezniki".¹⁹ Slovenski pritisk je torej porodil izid: zastrupil je model odporniškega gibanja. Od septembra 1944 dalje so tržaški komunisti (še prej istrski), od konca novembra pa tudi furlansko komunistično partizanstvo, začeli opuščati model, ki je slonel na antifašistični koaliciji, in se začinjali oklepiti jugoslovanskega, ki je dajal prednost hegemoniji ene komponente nad drugimi, in sicer komunistične. Tega opuščanja sicer ni spremljala formalna prekinitev vezi, ki so povezovale divizijo Garibaldi Natisone z garibaldinskimi formacijami in s CLNAI, vendar za dejansko oddaljevanje.

Togliattijeva direktiva in njene posledice niso ušle britanskim misijam v Furlaniji, ki so že dlje časa opazovale razvoj odnosov med komponentami italijanskega odporništv. Pritisk jugoslovanskega modela partizanskega boja nad italijanskim so poimenoval "slovenska nevarnost", kar pa še ni bilo prava nevarnost, ker je naletela na razdvojen odgovor, ki je povzročil razkol v italijanski partizanski fronti in antifašistični koaliciji.²⁰ V državljansko vojno se je torej zasadilo seme še enega spora.

Ob koncu leta 1944 je to postalo več kot seme. Od takrat je pritisk modela jugoslovanskega partizanskega boja odprto usmerjen k asimilaciji z italijanskim osvobodilnim gibanjem. Znano je, da so slovenske enote grozile civilnemu prebivalstvu, šlo je za intenzivno garibaldinsko in slovensko kampanjo proti drugi partizanski formaciji z večinsko demokršćansko komponento - Osoppo. Kampanji pripisujejo namene kolaboracionistične narave, kakor tudi željo po ustvarjanju "incidenta, v katerem naj Osoppo ustrelj prvi strel."²¹ V začetku decembra 1944 je major Macpherson postavil vse to v zelo jasen okvir. Diviziji Garibaldi Natisone pripisuje načrt, po katerem naj bi s silo ali grožnjami postala dominantna sila v severovzhodni Italiji (...) in bi bila uradno slovenska enota, ko bi prišli zavezniki (tako da ne bi bili razoroženi in niti ne bi dovolili vzpostavitve zavezniške vojaške vlade). Ko bi Italija ponovno postala neodvisna, bi uporabili Slovence in za njimi Rusijo kot orožje, uperjeno v katerokoli vlado, ki bi jih motila.

Zaključek je pesimistično obarvan: "Čim dlje bo v tej deželi vojna trajala v svoji sedanji obliki, toliko močnejši bo njihov nadzor."²² Zaradi takšnega položaja so prve direktive Special Operations Executive (SOE), organa, ki je poveljeval britanskim misijam, že podkrepile cilj, naj se ohranijo široke antifašistične koalicije: "preprečiti, da bi se ustvarila širša vrzel med desničarskimi in levičarskimi partizani."²³ Gre za splošne direktive, ki pa so postale natančnejše zaradi dogodkov ob koncu leta 1944 in poduka, ki ga je iz vsega tega potegnil Foreign Office.

Tako imenovana grška izkušnja je na svojih najvišjih ravneh prikazana kot sinonim za britansko vojaško vpletenost v državljansko vojno: izključno britansko vpletenost, kajti ni bilo soglasja ameriške strani. Britanska vojaška intervencija v

¹⁹ PRO, WO 204/2000; poročilo misije Coolant (major Vincent) 24. 10. 1944. Podobne tone najdemo v poročilu kap. Gibba, oficirja za zvezo pri IX. korpusu 5. 1. 1945. PRO, WO 202/317.

²⁰ PRO, WO 204/2000, poročilo majorja Vincenta 13. 11. 1944.

²¹ PRO, WO 204/2000, poročilo majorja Macphersona 1. 12. 1944; PRO, WO 202/317, poročilo istega 14. 12. 1944.

²² PRO, WO 204/7311, poročilo majorja Macphersona 4. 12. 1944.

²³ PRO, WO 202/317, SOE Macphersonu 8. 12. 1944.

stvarnosti, v kateri je politična polarizacija izničila vse impulze, da bi zaživela široka antifašistična koalicija, je, nasprotno, povzročila državljansko vojno. Grška izkušnja se je izkazala kot brezoblastna situacija, ki je bila sicer predvidena, vendar te praznine britanska stran ni zadostno izpolnila, zaradi česar je takojšnja reakcija opisana s stavki, kot "presenetili so nas", "ne nadzorujemo ničesar".²⁴ Končno ne gre za izkušnjo, ki bi bila vezana na "potem"; nanaša se pa na osvoboditev: pomanjkanje antifašistične koalicije ji je odvzelo značaj ponovne vpeljave liberalno-demokratskih načel. In tretje - grška izkušnja prinaša s seboj protistrup, sposoben ponovno odpreti prihodnost z zavezniško vojaško prisotnostjo, ki ima za cilj zadržati državljansko vojno (in prav to se je zgodilo decembra 1944).

Grška izkušnja se torej ni smela ponoviti, saj je razgalila obstoj občutne razlike med načrtovanim in doseženim pri zavezniškem načrtovanju kot tudi razkol med Britanijo in Združenimi državami. Iz tega se je porodila izjemna občutljivost v pogledu na stvarnost v Sredozemlju kot na stvarnost, ki ima vsaj deloma skupne poteze, kar so prepoznali na severovzhodu Italije. Tu je torej "slovenska nevarnost" polarizirala politične nasprotnosti, temu pa se je pridružilo prepričanje, da osvoboditelji na tem delu ne bodo zavezniške enote, in strah pred vpletenostjo v državljanski spopad.

"Dosti pametneje bi bilo ponovno preučiti (to) vprašanje v luči grške ukane," je zapisal funkcionar Foreign Office-a sredi decembra. Poziv so nemudoma sprejeli na najvišjih ravneh, tako da je le nekaj dni zatem podsekretar Sargent temu dodal: "V luči dogodkov v Grčiji je bilo z določenega političnega stališča videti zelo primerno, da se izognemo uporabi britanskih enot tam, kjer bi se lahko vpletle v boje z zavezniškimi partizani in lokalnim prebivalstvom."²⁵

Nekoliko kasneje se je sam Sargent še bolj jasno izrazil v zabeležki za Edena tik pred vrhom na Jalti: "Po naši grški izkušnji bi bilo zelo neprevidno, če bi se spustili v avanturo, za katero je zelo verjetno, da bo vpletla britanske enote v represijo državljanskih napetosti ter v oborožen spopad z našimi zavezniki."²⁶

Že samo besedišče - ukana, avantura - daje sliko o mukah, ki jih je preživljala britanska diplomacija.

Kako naj bi se torej izognili ponovitvi grške izkušnje? Gre za vprašanje, ki je imelo diplomatsko in operativno razsežnost, zaradi česar sta bila vključena tako Foreign Office kot AFHQ. Obema je bil skupen pristop k vprašanju: če je tisto, kar je privedlo do nevarnosti, da se ponovi grška izkušnja, kontaminacija med jugoslovanskim in italijanskim modelom odporništvu, je torej to pojav, ki ga je treba zaustaviti s postavitvijo pregrade med italijanskim in slovenskim odporništvom.

Foreign Office je izhod iz tega videl v demarkacijski črti med operativnima območjema IX. korpusa in italijanskih partizanov, ki so delovali v okviru CLNAI. Potem ko je na Jalti propadel poskus za dogovor o tem,²⁷ je bila potencialno zapupana naloga AFHQ: sprejeti konkretne odločitve za zaustavitev pojavov konta-

²⁴ H. Macmillan: *Diari di guerra 1943-1945*. Bologna 1987, str. 813-817.

²⁵ PRO, FO 371/40735/U8838/491/70, zapisnik s sestanka med Sargentom in raznimi funkcionarji Foreign Office-a, 19. 12. 1944.

²⁶ PRO, FO 371/50787/U613/51/70, Sargent Edenu, 25. 1. 1945.

²⁷ Glej G. Valdevit: *La questione di Trieste 1941-1954. Politica internazionale e contesto locale*. Milano, Franco Angeli, 1986, str. 70 in sl.

minacije med osvobodilnimi gibanji, ki so razpihovala državljansko vojno in ustvarjala razmere za ponovitev grške izkušnje v delu Furlanije in Julijski krajini, katere prvi znaki so bili v začetku leta 1945 že vidni.

Januarja je neka britanska misija poročala, da "IX. korpus priznava sile divizije brigade Osoppo kot svojega naravnega sovražnika" in napovedala, da "se bodo manifestacije sovražnosti še poostriale in postale pogostejše."²⁸ 12. februarja je PCI iz Vidma izjavila, da se trudi "razkrinkati" vodstvo Osoppa. "Enotnost je možna - so zapisali - samo *proti* tisti skupini odkritih šovinistov."²⁹ Dejansko se je "incident", ki so se ga bali, dogodil že 7. februarja; povzročilo ga je jedro razdiralcev (in poseg videmskega PCI lahko tolmačimo le kot strinjanje z njim): šlo je za pokol v Porčinju (Porzus), v katerem so eliminirali vodilno jedro edine osopske formacije, ki je delovala blizu ozemlja pod kontrolo IX. korpusa NOV in POJ. Neki vodja britanske misije, ki je že predvidel takšno možnost, je omenil namero za sistematično eliminiranje Osoppa. V naslednjem mesecu je vodji britanske misije pri IX. korpusu neki politični komisar izjavil, da bodo pripadnike Osoppa "obravnali kot sovražnikove sodelavce in jih bodo napadali in razoroževali, kjerkoli bo možno."³⁰

Dejansko je prišlo do stikov z Borghesejem, poveljnikom X. MAS (Motobarca armata Svan (protipodmorniški bojni čolni). Člana misije Nicholson, Cina Boccazzija - poročnik Piave), ki so ga ujeli Borghesejevi ljudje, so prisilili, da je bil posrednik med Borghesejevim štabom in vodilnimi iz Osoppa. Nicholson je želel vzpostaviti stik med zavezniškimi poveljstvi in Borghesejem ter ga premestiti v zasedeno Italijo, toda ob koncu januarja je XV. armadni korpus odločno zavrnil to zamisel. No. 1 Special Force mu je naložil, da "ne sme nadaljevati s pogajanjem, pač pa naj izkoristi kontakt za pridobivanje informacij o protipartizanskem delovanju."³¹ V resnici je Nicholson šel še dlje, tako da so ga kasneje pozvali, naj naveže stike z Borghesejem samo prek italijanskih posrednikov. Direktive za angleškega majorja potrjujejo načelo o brezpogojni vdaji, tudi če dodajajo, da "je treba o begu velikih sovražnih enot in o njihovem sprejemu v vrste partizanskih formacij odločiti na lokalni ravni."³² Pri zavezniških poveljstvih torej ni primanjkovalo dvoumnosti, pri katerih je imela določeno kredibilnost možnost ločenih vdaj. To se je pokazalo pri t.i. "operaciji Sunrise", ki pa jo je meseca marca zaustavil sovjetski veto.³³

V resnici je bila pot, ki jo je ubral AFHQ z namero, da prepreči izbruh državljanske vojne v severovzhodni Italiji, drugačna in je organizacijskega značaja. V prvi vrsti so v AFQH preslišali prošnje misij, ki so delovale na kraju samem, po

²⁸ PRO, WO 204/7301, poročilo Taylorja Godwinu (po 15. 1. 1945).

²⁹ *Le Brigate Garibaldi nella Resistenza. Documenti.* (ur. C. Pavone). Milano 1979, III. knjiga, str. 353-54; federacija KPI iz Vidma beneškemu vstajnemu triumviratu, 12. 2. 1945.

³⁰ PRO, WO 202/ 317 tajno, 276, 316, poročilo misije Crayon 10. 2. 1945; poročilo podpolkovnika Moore-a 10. 3. 1945; poročilo Macphersona 15. 4. 1945. Napad na oddelke Osoppo je Macpherson napovedal v svojih poročilih 25., 27. in 30. 1. 1945. PRO, WO 204/2000 tajno, 2003 in 2000, ter v poročilu angleški vojaški misiji v Beogradu 1. 2. 1945. PRO, WO, 202/316.

³¹ PRO, WO 204/7297, poročilo No. 1 Special Force oddelku G-3 AFHQ 29. 1. 1945. O zadevi glej tudi C. Boccazzi: *Missione Col di Luna*. Milano, Rusconi, 1977.

³² PRO, WO 204/7297; poročilo No. 1 Special Force oddelku G-3, AFHQ 17. 2. 1945; direktive XV. armadnega korpusa 19. 2. 1945.

³³ Glej E. Aga Rossi - B. F. Smith: *La resa tedesca in Italia*. Milano, Feltrinelli, 1980.

ponovni vzpostavitvi ravnotežja na vojaški ravni med obema partizanskima frontama, tako da bi oborožili nekomunistične italijanske formacije, to je Osoppo.

Vsaka oblika opaznega dajanja prednosti zaveznikov eni izmed skupin bi pospešila sovražnost, ki je že prisotna in ki bi jo bilo treba zadržati v najmanjših možnih mejah. Tako zaključuje No. 1 Special Force, ki je kasneje izključila kakršnokoli neposredno intervencijo, usmerjeno v "vzdrževanje vsaj lokalnega političnega ravnotežja."³⁴ Takšne napotila lahko tolmačimo le kot priporočilo za preprečevanje nastajanja razmer za državljansko vojno.

Odločitev AFQH je oblikoval tudi odgovorni za sekcijo G-3 (operacije), ameriški general Noce. V sredini januarja je zapisal: "Privlačna sila (ki jo ima nad civilnim prebivalstvom) te v celoti italijanske partizanske formacije (Garibaldi-Natisona), katere borci, čeprav se imajo za komuniste, a ne kažejo resnične naklonjenosti do aspiracij slovenske komponente jugoslovanske narodnoosvobodilne vojske, je v uspehu slovenske propagande in je pokazatelj, *kako širok je nadzor, ki ga praktično ima jugoslovanska narodnoosvobodilna vojska nad severovzhodno Italijo* (podčrtal G. V.). Ta vpliv je močno narastel, kljub temu da je sovražnik proti partizanom sprožil številne ofenzive velikih dimenzij in zato ne bi bilo smiselno, če bi se zanašali na te ofenzive za razrešitev problema kadarkoli v bodočnosti do dokončnega umika sovražnika."³⁵

Če so voli pobegnili, jih ne bomo uspeli spraviti nazaj v hlev: tako bi lahko povzeli razmišljanje generala Noceja. Dejansko predstavlja sodbo, na podlagi katere so ob koncu januarja bistveno spremenili plan oskrbe za partizane: "Vsekakor ni v našem interesu, da bi naveliko razdeljevali orožje za upor, ki bi prerasel dimenzije, kakršne po naših izkušnjah lahko (v kratkem razpoložljivem času) *kontroliramo* (podčrtal G. V.) in uporabimo proti sovražniku. To načelo (...) še posebej velja v severovzhodni Italiji vzhodno od Tilmenta, kjer ima sovražnik vitalne komunikacije, z druge strani pa gre za nevarnost, da bi slovenski problem še otežili, če bi začeli brez nadzora oboroževati italijansko odporništvo."³⁶

Kmalu zatem so sklenili povsem zaustaviti oskrbo italijanskih partizanskih enot, ki so prešle pod operativno poveljstvo IX. korpusa.³⁷ S to direktivo so začrtali demarkacijsko črto, ki je potekala veliko bolj zahodno, vzdolž Tilmenta, in sicer nekako ob meji med Furlanijo in Venetom. Zahodno od nje je bil odnos s CLNAI in njegovimi formacijami vitalnega pomena, kar je zadevalo osvoboditev severne Italije, medtem ko na vzhodu ni imel nobenega odmeva. To so jasno, čeprav nekoliko pretirano, priznali ob koncu januarja: "V severozahodni Italiji so (partizanske) formacije pokazale težnjo po svojem organiziranju v okviru modela, ki ga zastopa CLNAI, (medtem ko) se odporiške formacije na severovzhodu ne morejo ločiti od političnih teženj ekstremistične narave. Večina enot vzhodno od

³⁴ PRO, WO 204/6784, poročilo No. 1 Special Force XV. armadnemu korpusu 15. 1. 1945 (v celoti je objavljeno v E. Aga Rossi: *L'Italia nella sconfitta*, str. 456 in sl.; PRO, WO 204/2000, No. 1 Special Force Macphersonu, 31. 1. 1945.

³⁵ Prav tam, poročilo generala Noceja šefu glavnega štaba AFHQ 16. 1. 1945.

³⁶ PRO, WO 204/1993, zabeležka oddelka G-3 AFHQ 27. 1. 1945.

³⁷ PRO, WO 204/1867, general Hardin XV. armadnemu korpusu, 4. 2. 1945 (objavljeno v H. L. Coles - A. K. Weinberg: *Civil Affairs. Soldiers Become Governors*. Washington, Office of the Chief of Military History, Department of the Army, 1964, str. 590).

reke Piave je v tesnem stiku z jugoslovanskimi partizani in govori se, da jim ukaze pošilja Tito."³⁸

Kmalu zatem je šef vrhovnega štaba AFQH potrdil, da na severovzhodu skupine še uhajajo izpod nadzora in ne spoštujejo duha obeh sporazumov, ki sta bila pred kratim podpisana med Vrhovnim poveljstvom za Sredozemlje in CLNAI ter italijansko vlado in CLNAI.³⁹

In končno, kar zadeva partizanske sile na tem območju, so predvidevali samo njihovo nepremičnost ali pa znatno zmanjšanje aktivnosti, princip, katerega se je AFHQ držal z vso odločnostjo. Z razliko od dvoumnosti, ki so jo prej pokazali glede ločene vdaje, so britanski šefi misij ob koncu aprila opredelili kot "nezaželen" načrt o povezavi vojaških enot CLN iz Trsta, ki so jih sestavljali - kot trdijo - "večinoma karabinjerji, finančni stražniki, kvesturini in buržoazni elementi", s formacijami Osoppa z namenom, da bi zajezili jugoslovanski prodor (to je mimogrede res bil neurejen načrt, v katerega so bili vpleteni visoki nivoji tako Socialne republike kot rimske vlade).⁴⁰ "Take no action" je bil preteč ukaz, ki so ga prejeli neposredno od SOE. Podobna in še bolj preteča so bila napotila misijam v zvezi s kontakti med Osoppom in četniškimi kolaboracionističnimi formacijami v umiku, z namenom, da bi zaživel "operativna enota" za delovanje tako proti jugoslovanskim partizanom, kot nacističnim enotam: takšni stiki so "kot dinamit", so opozarjali.⁴¹ Kot je že opazil nek drug šef misije, bi takšna koalicija, ki bi se pridružila "agresivni politiki" na slovenski strani, lahko "povzročila močan nacionalistični konflikt, ki bi prav gotovo preprečil kakršnokoli zamisel o prodoru do pomembne komunikacijske črte proti Avstriji."⁴²

V bistvu ne bi smelo biti nobene prepreke med zavezniškimi vojskami, slovenskimi partizani ter jugoslovansko vojsko; če bi do nje prišlo, bi to pomenilo, da se je ustvarila še ena grška situacija, iz grške lekcije pa izhaja, da je v polarizirane situacije treba poseči s svojimi močmi, še preden se izrodijo v državljansko vojno. Operacija Sunrise oziroma ločena vdaja v Italiji bi lahko zagotovila takšen izid.

Ob koncu aprila 1945 so torej sprožili "pohod na Trst". Toda v nasprotju s tistim, kot so ga prikazovali, ni bil to pohod za prestavitev železne zavese čimbolj na vzhod. Njegov cilj je bil preprečiti nastanek praznine v oblasti in torej še eno grško izkušnjo. Na slednjo se je spet skliceval angleški politični svetovalec pri AFQH Macmillan, pri izdelavi prvega poročila po že izvedenem pohodu: "Do tega trenutka smo boljši z ozirom na atensko preizkušnjo: pristanišče je pod našim nadzorom."⁴³ Praznina se torej ni ustvarila.

Zapolnitev praznine, združitev osvoboditve in zasedbe; to je gnalo zavezniške enote, kakor tudi slovenske partizane in Titovo IV. armado. Dejansko je bil rezultat tega, da so oboji zasedli simbolično najpomembnejši del Julijske krajine:

³⁸ PRO, WO 204/1995, poročilo Mediterranean Allied Air Force oddelku G-3 AFHQ, 23. 1. 1945.

³⁹ PRO, WO 204/2003, general Harding XV. armadnemu korpusu 4. 2. 1945.

⁴⁰ Glej R. Pupo: *L'Italia e la presa del potere jugoslava nella Venezia. La crisi di Trieste*, str. 111 in sl.

⁴¹ PRO, WO 204/7285, poročilo Macphersona 19. 4. 1945; PRO, WO 202/318, navodila podpolkovnika Deeda Special Operation Mission, 22. 4. 1945; PRO, FO 371/48812/R7534/6/92, direktive SOE-ju povzete v FHN/7423, 1. 5. 1945.

⁴² PRO, WO 204/7301, poročilo majorja Rowortha 9. 3. 1945.

⁴³ PRO, FO 371/48813/R7984/6/92, Macmillan Foreign Office-u, 4. 5. 1945.

Trst, Gorico in njuno okolico. Praznina v Julijski krajini je bila zapolnjena, toda z določeno anomalijo, saj je prišlo do prekrivanja zavezniških in jugoslovanskih operativnih območij. Anomalijo je bilo treba popraviti: v tem je vsebina tržaške krize, do katere je prišlo maja 1945.⁴⁴

Glede načina, kako so jo popravili, je treba pripomniti še nekaj. Če se grška situacija v Julijski krajini globalno ni ponovila, še ne pomeni, da ni bilo posameznih epizod državljanske vojne, povezanih s prevzemom oblasti na jugoslovanski strani. Tudi to je Macmillan komentiral: "Nadzor je v jugoslovanskih rokah in Jugoslovani so že izvedli svojo civilno in vojaško organiziranost (prav vse tako kot v Grčiji!)."⁴⁵ Prav ta je povzročila deportacije ljudi, Italijanov in Slovencev, in kasneje, maja 1945, eliminacijo dela le-teh v kraških jamah.

Odgovor je pri zavezniških pogojevala zavest o *comunist take over*. Truman ga je povzel z besedami - "vrzite jih ven" - čeprav je rešitev krize dokončno določil kompromisni sporazum na teritorialni ravni, sporazum med Alexandrom in Titom, ki sta ga podpisala v Beogradu 9. junija 1945 in na osnovi katerega je bila Julijska krajina razdeljena na dve coni, na zahodno (cono A), ki je prišla pod zavezniško vojaško upravo, in vzhodno (cono B) pod jugoslovansko vojaško upravo.

Če je bila anomalija na ta način popravljena, je šlo tudi za zavezniški odgovor na simptome grške izkušnje, ki se je manifestirala v Julijski krajini in je ostala zaupana načelu: zavezniška vojaška uprava v coni A ima in bo imela svojega nasprotnika v tistem, ki jo je postavil, in sicer organizacije pod okriljem slovenskega osvobodilnega gibanja. Ponovna vzpostavitev *law and order* na zavezniški strani pomeni prav to: pika in novo poglavje glede na tisto, kar se je zgodilo med njihovo zasedbo.⁴⁶ Na tej točki, čeprav se je partija nadaljevala in trajala vse do leta 1947, je bila praznina zapolnjena: opravljen je bil prehod od osvoboditve v zavezniško vojaško okupacijo.

Kot dediščino pa je ta prehod zapustil politično polarizacijo, ki je v Trstu upočasnila in naredila pot do obnove demokracije bolj konfliktno.

Prevedla Vera Mažgon

Giampaolo Valdevit

ALLEATI E RESISTENZA NELL'ITALIA NORD ORIENTALE

Riassunto

Obiettivo primario della strategia anglo-americana fu la liberazione dei territori nemici e quindi la loro occupazione: come premessa per restituire libertà e democrazia. In particolare dopo la metà del 1944 in tutta l'area del Nord-Est si cercò di creare, all'interno del movimento partigiano, ampie coalizioni antifasciste anche sul piano militare mediante la costituzione di comandi unici, di comandi di coordinamento. Gli accordi di fine dicembre 1944 fra AFHQ e CLNAI garantirono che non ci sarebbe stato alcun vuoto di potere in seguito alla caduta del nazismo. Tale situazione rimane invece del tutto indefinita nella Venezia Giulia. Qui la prospettiva della presa del potere da parte slovena (che già si delinea nel settembre 1944) e la conseguente pressione sulla Resistenza italiana sottrae pressoché del tutto l'area all'ipotesi di controllo alleato sulla Resistenza e rende precaria la possibilità di instaurarvi il

⁴⁴ G. Valdevit: Simmetrie e regole del gioco. Inghilterra, Stati Uniti, Jugoslavia e la crisi di maggio. *La crisi di Trieste*, str. 24 in sl.

⁴⁵ Macmillan, *Diari di guerra*, str. 1022.

⁴⁶ Glej op. 44.

Governo Militare Alleato. Per di più si staglia sulla Venezia Giulia l'ombra minacciosa di un'ulteriore "esperienza greca", cioè la minaccia di coinvolgere le truppe anglo-americane in un'altra guerra civile. E' una situazione della quale sono presenti alcune premesse: il forte antagonismo fra fascismo e antifascismo che pervade la società, lo spostamento della divisione Garibaldi-Natisone nell'area operativa del IX Korpus, la rottura dell'unità partigiana, che si manifesta clamorosamente con l'eccidio di Porzus, i contatti fra formazioni osovane, X MAS, e comandi nazisti. Di fronte a tale situazione che minaccia di andare del tutto "fuori controllo" (come in Grecia, appunto) inizialmente l'atteggiamento dei capi missione inglesi in loco si tinge di ambiguità. In seguito verrà ridimensionato il piano di rifornimenti alle unità partigiane locali onde ridurre la loro attività e si daranno precise istruzioni affinché non si creino situazioni di resa separata: sono come dinamite, si avverte. Ormai nella seconda metà di aprile i comandi alleati non vogliono avere alcun diaframma di fronte alle armate jugoslave che avanzano da est. La prospettiva è dunque la "corsa per Trieste": riempire immediatamente il vuoto di potere aperto dall'estremo collasso nazista, far coincidere liberazione e occupazione. E' così che si apre la crisi di Trieste.